
Theo Engelen

**DE JAARGETIJDEN VAN HET LIMBURGSE
LEVEN.
SEIZOENBEWEGINGEN IN HUWEN
EN GEBOORTEN, 1810-1940**

Abstract

Inhabitants of the province of Limburg are often considered to differ from the Dutch in general. The seasonal pattern of marriages and conceptions provides us with insights in the intimate details of the lives of historical actors, and thus allows us to see whether or not this hypothesis is correct. In the entire country, the choice of marriage month is clearly determined by the changing seasonal duties in agriculture. So, May, between sowing and harvesting, and the month in which labor contracts changed, was favorite. In Limburg, however, most marriages were contracted slightly earlier, in April. The Catholic Church did not allow marriages during Lent and Advent. This we find in the low number of marriages in March and December, most notably in the Catholic province of Limburg. Conceptions followed approximately the same pattern, although Limburg Catholics were less obedient in this respect. In general, one has to conclude that the traditions governing the date of marriage and conception were consistent in time, be it that the 20th century came with slight changes. And Limburgers were absolutely Dutch with only a few provincial deviations.

Bij de beeldvorming over Limburg overheerst de gedachte dat deze provincie wezenlijk anders is dan de rest van Nederland, zeker in het verleden.¹ Er werd immers een andere taal gesproken en de cultuur had zijn eigen karaktertrekken, waaraan het homogeen katholicisme niet vreemd was. Met een unieke bedrijfstak als de mijnbouw binnen een verder grotendeels agrarische samenleving was zelfs de economische structuur onderscheidend. En tenslotte zorgde de nabijheid van twee buitenlandse landen voor meer directe internationale contacten. Tot zover het beeld. Nu zijn historici erop gebrand zo'n voorstelling van zaken te toetsen aan de werkelijkheid. In het navolgende gebeurt dat ook. Ik zal op een heel specifiek terrein nagaan of de Limburgers in de negentiende en eerste helft van de twintigste eeuw gewoon Nederlanders waren of Nederlanders met een van het gemiddelde afwijkend gedrag.

Het is altijd mijn opvatting geweest dat we met de studie van de historische demografie heel dicht kunnen komen bij de essentie van het leven van onze voorgangers in de tijd. Huwelijken, geboorten en sterfte informeren ons nauwkeurig over de invloeden van de economische, sociale, culturele en religieuze omgeving

1 Zie bijvoorbeeld: J. Leerssen, 'De Limburgse identiteit', in: *Limburg. Een geschiedenis (vanaf 1800)* (Maastricht 2015) 303-322 en de daarin aangehaalde literatuur.

waarin historische actoren aan hun leven vormgaven. Sterfte blijft in dit artikel buiten beschouwing omdat dit alleen in radeloze omstandigheden een zelfgekozen gebeurtenis is. Ik focus dus op de seizoenbewegingen in huwelijken en geboorten. De gedachte is dat informatie over het tijdstip van geboorten en trouwen inzicht verschaft in economische, culturele en biologische invloeden op het gedrag van (historische) actoren. In dit geval is de aandacht meer specifiek gericht op de vraag of deze invloeden voor Limburgers anders waren dan voor de gemiddelde Nederlander, dan wel anders reageerden op dezelfde omstandigheden.

Maar eerst gaan we nader in op de genoemde invloeden. Hoe werkten zij in op de seizoenbewegingen in demografisch gedrag? In de literatuur over trouwen worden twee grote factoren aangewezen: de economische en de religieuze. We moeten daarbij bedenken dat net de onderzochte periode gekenmerkt werd door grote ontwikkelingen op deze terreinen. Nederland veranderde van een grotendeels agrarische naar een moderne economie. Het percentage werkenden in de landbouw verschoof van 43,1 in 1807 naar 34,1 in 1899, om in 1930 uit te komen op 17,5.² Tegelijkertijd nam de secularisatie van het land toe: bij de volkstelling van 1889 gaf slechts 1,5 procent van de bevolking aan agnost te zijn, in 1930 was het al 14,4.³

Beide processen kunnen van invloed zijn op de maanden waarin mensen trouwden. Veel voorgaande studies lieten al zien dat de maanden waarin er veel werk was, het aantal huwelijken daalde. Het gaat dan om de maanden waarin gezaaid en geoogst moest worden. Na de oogst was er meer gelegenheid om te trouwen en bovendien zorgden de opbrengsten van die oogst voor een gunstige financiële situatie. In Nederland bleek overigens mei de favoriete trouwmaand. Het zaaiseizoen was dan afgesloten en bovendien werden in die maand de arbeids- en pachtcontracten vernieuwd.⁴ Dat laatste betekende dat een groot deel van het loon werd uitbetaald en men vrij was een andere boerderij of arbeidsplek te zoeken. De vraag die wij hier zullen stellen is of ook in Limburg mei de meest gekozen trouwmaand was en of dit veranderde in onze onderzoeksperiode, die immers een afname van de agrarische sector te zien gaf.

Ook de secularisering kan van invloed zijn geweest op de trouwmaand. Voor katholieke stellen gold dat trouwen in de Vasten en de Advent, immers periodes

2 E. Horlings, 'Werkgelegenheid en economische modernisering. De structuur van de beroepsbevolking, 1807-1909', in: J. Van Maarseveen en P. Doorn (eds.), *Nederland een eeuw geleden geteld. Een terugblik op de samenleving rond 1900* (Amsterdam 2001).

3 H. Knippenberg, 'Secularization in the Netherlands in its historical and geographical dimensions', *GeoJournal* 45 (1998) 209-220.

4 F. van Poppel, 'Seasonality of work, religion and popular customs: the seasonality of marriage in the nineteenth- and twentieth-century Netherlands', in: *Continuity and Change* 10 (1995) 215-256.

In de oogstmaand, augustus, was er geen tijd om bruiloften te vieren. Foto SHCL, archief Vrouwenbeweging LLTB.

van onthouding, alleen bij hoge uitzondering was toegestaan. Nu verschuift de Vasten elk jaar, maar maart is er altijd onderdeel van. De Advent beslaat de maand december. Net zoals we de huwelijken in de maand mei gebruiken om de invloed van de modernisering van de economie te meten, nemen we concepties in maart en december om te zien of en in hoeverre katholieken zich gaandeweg onttrokken aan de huwelijksban.

Bij het bestuderen van de seizoenbeweging in geboorten moeten we natuurlijk bedenken dat we eigenlijk op zoek zijn naar gedrag ongeveer 280 dagen vóór de geboorte, de seizoenbeweging in de concepties dus. Het gemiddelde van 280 dagen is gebaseerd op waarnemingen gespreid in tijd en in geografische ruimte.⁵ Wie nog mocht twijfelen aan de mogelijkheid om met historisch demografisch onderzoek personen uit het verleden heel intiem te leren kennen, zal hierdoor overtuigd worden. In wezen informeert de studie van de geboortemaanden ons immers over de seksualiteit en fecunditeit van historische populaties. We komen dan uit bij vragen over de frequentie van geslachtsverkeer en met name de verschillen daarin gedurende het jaar. En als we dat vinden, luidt de vraag of dit een biologisch con-

5 J.W. Wood, *Dynamics of human reproduction. Biology, biometry, demography* (New York 1994) 207-209.

stante verdeling over de maanden is voor alle populaties, of dat we hier invloeden zien van arbeidsbelasting, temperatuur of nog andere variabelen.

De vraag is bovendien nog moeilijker te beantwoorden omdat geslachtsverkeer niet automatisch leidt tot een zwangerschap, het is weliswaar een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde. Of er al dan niet een zwangerschap volgt hangt af van de fecunditeit van de beide partners en ook die is weer afhankelijk van puur biologische factoren. Naast de biologische invloeden onderscheiden we ook hier het belang van werk en temperatuur, variabelen die dus zowel op geslachtsverkeer als op conceptie en geboorte inwerken. En alsof de puzzel zo al niet ingewikkeld genoeg is, kunnen deze invloeden natuurlijk nog verschillen per bevolking. Meer precies vragen we ons in deze studie af of de seizoenbeweging in coïtus en conceptie in Limburg anders was dan elders in het land.⁶

Trouwmaanden: de invloed van werklast en religie

Voor onze analyse van de huwelijksmaanden gebruiken we de zogenaamde LINKS-dataset, die is gebaseerd op de gegevens uit de Genlias Database. Deze laatste bevat bijna 2 miljoen trouwaktes voor de periode tussen 1810 en 1940, 1.964.885 om precies te zijn, waaronder 219.954 Limburgse huwelijken.⁷ Helaas dekt ons bestand niet alle provincies. Alleen Groningen, Drenthe, Overijssel, Gelderland, Noord-Holland, Zeeland en Limburg zijn opgenomen. Dat betekent dat als we Limburg vergelijken met de rest van het land, dit in wezen beperkt is tot een vergelijking met deze selectie van de andere provincies. Bovendien betreft het alleen eerste huwelijken. Mocht er een seizoenverschil zijn tussen eerste en latere huwelijken, dan kunnen wij dat niet vaststellen. Voor het berekenen van de maandelijkse indexcijfers hebben we het aantal huwelijken van elke maand gedeeld door het totaal van het hele jaar, nadat we eerst gecorrigeerd hadden voor het aantal dagen per maand. De uitkomst daarvan is met 1.200 vermenigvuldigd zodat een waarde van 100 aangeeft dat de betreffende maand exact het aantal huwelijken had dat bij gelijke verdeling verwacht mocht worden. Een waarde boven de 100 betekent dat er relatief veel huwelijken plaatsvonden en vice versa.

6 Zie voor een eerdere vergelijking van seizoenbewegingen in huwelijken en geboorten: T. Engelen en X. Lin, 'Demografische seizoen bewegingen in Taiwan en Nederland. Cultuur, economie of biologie?', in: T. Engelen, O. Boonstra & A. Janssens (eds.), *Levenslopen in transformatie* (Nijmegen 2011) 49-61.

7 <http://www.iisg.nl/hsn/projects/links.html>

Tabel 1. Aantal huwelijken per provincie en periode

Provincie	Periode			Totaal
	1810-1849	1850-1899	1900-1939	
Groningen	46.346	92.601	100.666	239.613
Drenthe	17.380	44.727	49.343	111.450
Overijssel	49.288	102.114	102.776	254.178
Gelderland	83.355	167.591	100.849	351.795
Noord-Holland	117.310	239.767	248.460	605.537
Limburg	50.602	81.032	88.320	219.954
Zeeland	44.483	72.328	65.547	182.358
Totaal	408.764	800.160	755.961	1.964.885

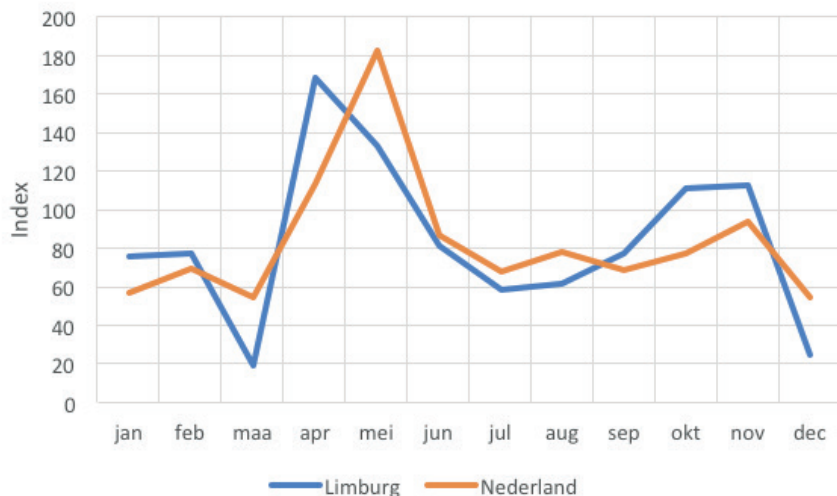
Bron: Historische Steekproef Nederland. LINKS-dataset.

Het beeld van de seizoenbeweging in huwelijken (Figuur 1) bevestigt een deel van de eerder opgesomde verwachtingen. De invloed van de cyclus in het landbouwwerk is zichtbaar. In de zaaiperiode van het vroege voorjaar was de trouwlust gering en dit gold ook voor de oogstmaanden. Wanneer men op zoek is naar verschillen tussen Limburg en de andere provincies, dan vindt men die in de piekmaand. Mei is overduidelijk de maand waarin de meeste Nederlandse stellen in het huwelijk traden, terwijl de piek in Limburg een maand eerder viel. Nu is het vaststellen van dit verschil gemakkelijker dan het verklaren. Van Poppel suggereerde dat de trekarbeid naar Duitsland een factor kon zijn.⁸ Dat is mogelijk, maar wellicht kunnen landbouwhistorici onderzoeken of niet simpelweg een andere agrarische kalender meespeelde die op zijn beurt dan weer afhankelijk was van andere meteorologische omstandigheden. In elk geval blijkt ook uit andere publicaties dat mei in alle provincies behalve Limburg de maand met de meeste huwelijken is.⁹

8 Van Poppel, 'Seasonality of work, religion and popular customs'.

9 Ibidem.

Figuur 1. Trouwmaanden in Nederland en Limburg (1810-1940)

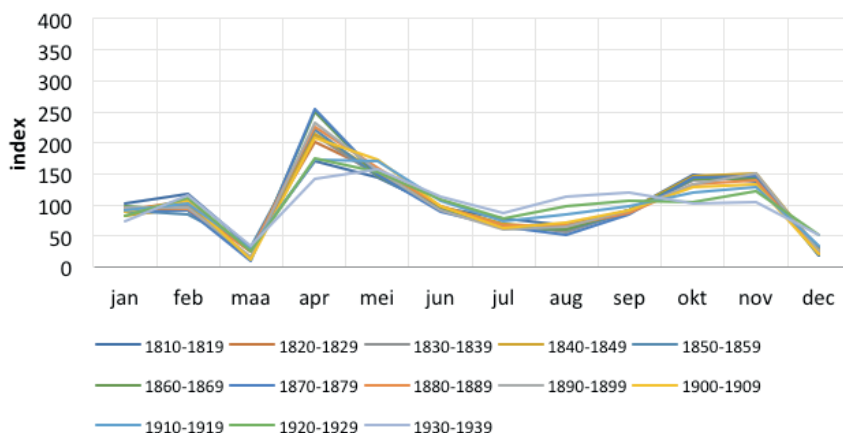

Bron: zie tabel 1.

De vraag is natuurlijk altijd of het gemiddelde voor de hele periode niet verhult dat er ontwikkelingen in de tijd hebben plaatsgevonden. Uit Figuur 2 is af te leiden dat dit niet het geval was. Het basispatroon bleef voor Limburg nagenoeg gelijk, met een top in april. De enige verandering is dat die apriltop in de twintigste eeuw minder prominent was. We mogen dat opvatten als een effect van de langzame afname van het belang van de agrarische sector in de economie. In een andere publicatie liet ik zien dat ook voor Nederland als geheel de meest opvallende bevinding is dat het beeld van de seizoenverdeling anderhalve eeuw structureel gelijk bleef.¹⁰

10 T. Engelen, 'What the Seasons Tell Us. The Monthly Movement of Marriages, Economic Modernization, and Secularization in the Netherlands, 1810-1940', *Historical Life Course Studies* 4 (2017) 165-180.

Figuur 2. De ontwikkeling in tijd van de seizoenbeweging van het trouwen in Limburg

Bron: zie tabel 1.

En dan nu naar de maanden maart en december. Figuur 1 en 2 bevestigen zonder de minste twijfel dat de huwelijksban in de Vasten en de Advent door Limburgse stellen gedurende de hele onderzochte periode geëerbiedigd werd. In de maanden maart en december werden er nauwelijks huwelijken voltrokken. Nu waren die maanden ook in de rest van Nederland niet populair, maar de waarden in Limburg zijn voor landelijke begrippen opvallend laag.

We hebben nog een andere mogelijkheid om de invloed van de katholieke kerk op het trouwedrag te meten, een mogelijkheid die de twee maanden in één maat vangt. Ron Lesthaeghe introduceerde de maat MLA (Marriages in Lent and Advent). Hij berekende MLA door ervan uit te gaan dat indien maart en december hun normale relatieve aandeel in het aantal huwelijken zouden hebben, dit ongeveer twee-twaalfde van het totaal moest zijn. Bij een index hoger dan 100 heeft de betreffende maand meer huwelijken dan verwacht en een lagere index wijst op relatief weinig huwelijken.¹¹ In de hier bestudeerde periode zou de MLA dus moeten stijgen als gevolg van de secularisering.

Onze data informeren ons helaas niet over de religie van de individuele echtparen. We hebben daarom tegenover het nagenoeg homogeen katholieke Limburg een provincie geplaatst met het minste aantal katholieken, namelijk Groningen. Bij de volkstelling van 1899 was respectievelijk 98 procent en 6,6 procent van de bevol-

11 R. Lesthaeghe, *Marriage seasonality, moral control and reproduction in Belgium (1600- 1900)*. IPD-working paper nr.4 (1989).

king in deze provincies katholiek. In tabel 2 is te zien wat de verschillen in MLA waren tussen Groningen en Limburg. Het is duidelijk dat de twee huwelijksmaanden die schuilgaan achter MLA geen favoriete trouwmaanden waren, want de index is steeds beneden het jaargemiddelde van 100. In een studie over Frankrijk werd al vastgesteld dat ook protestanten de katholieke kalender volgden, aangezien: *the custom was so deeply engrained that they too avoided marrying during Advent and Lent*.¹² Dat moge zo zijn, de verschillen tussen Groningen en Limburg waren zo opvallend groot dat de invloed van de kerkelijke richtlijnen niet ontkend kan worden.

Tabel 2. MLA (Marriages in Lent and Advent) voor Groningen en Limburg

	Groningen	Limburg
1810-1849	93	27
1850-1899	74	21
1900-1939	66	31

Bron: zie tabel 1.

Het valt ook op dat Limburgse paren in de tweede helft van de negentiende eeuw zich nog strikter aan de regels hielden dan voorheen. We weten dat net in deze periode de kerkelijke hiërarchie werd hersteld (1854) en er sprake was van een aanscherping van de kerkelijke moraal.¹³ Maar we zien ook dat er in de eerste decennia van de twintigste eeuw meer katholieken trouwden in maart en december, hetgeen in Lesthaeghe's visie toegeschreven kan worden aan secularisering.

Na het bestuderen van bijna twee miljoen Nederlandse huwelijken in de lange negentiende eeuw kunnen we een aantal interessante conclusies trekken. In de eerste plaats valt op hoe groot de kracht is van de historisch gegroeide gewoontes inzake de huwelijksmaand. Tussen 1810 en 1940 is de structurele vorm van de verdeling over de maanden gelijk gebleven, ook al veranderde de samenleving dramatisch. De meest gekozen huwelijksmaand was mei, met alleen in Limburg april als topmaand. In het hele land gelden ook april en november als maanden met een relatief hoge nuptialiteit. Daaruit kunnen we afleiden dat eerdere studies gelijk hadden. Het seizoenritme van de huwelijken werd mede bepaald door de wisselende zwaarte van de werkzaamheden in de landbouwkalender. De meeste

12 D. Cressy, 'The seasonality of marriage in old and new England', *The Journal of Interdisciplinary History* 16 (1985) 1-21, aldaar 3-4.

13 Zie o.a. <https://www.ru.nl/kdc/weten/geschiedenis-nederlands-katholicisme/>

April en mei waren de trouwmaanden bij uitstek, ook in notabele kringen. Het echtpaar Seelen-Vrancken uit Maastricht. Beeldbank RHCL, fotocollectie GAM.

huwelijken werden gesloten in de arbeidsluwe maanden. Opvallend is zeker ook dat dit beeld over de gehele onderzoeksperiode zichtbaar is. Weliswaar zien we de mei-piek na 1900 minder prominent worden, ook rond 1940 was hij nog duidelijk aanwezig. In een eerdere publicatie constateerde ik dat ook de huwelijken van mensen die zelf niet actief waren in de agrarische sector eenzelfde seizoenbeeld lieten zien. Dit bewijst eens te meer dat alleen economische verklaringen tekortschieten. Kennelijk zijn er daarnaast culturele invloeden die alle inwoners raken, ongeacht hun beroep. Zowel de biologische als de culturele kenmerken van de maand mei zouden een verklaring kunnen bieden.¹⁴

14 Engelen, 'What the seasons tell us'.

Een vergelijkbare conclusie kunnen we trekken voor de lage aantallen huwelijken in de zogenaamde gesloten maanden gedurende de Vasten en de Advent. Natuurlijk is dit beeld in het homogeen katholieke Limburg het meest markant, maar ook hier geldt dat zelfs in het overwegend protestantse Groningen in maart en december weinig huwelijken werden voltrokken.

Geboortemaanden: de invloed van biologie, werklast en religie

Wanneer we onze aandacht nu richten op het ritme van de geboorten, dan komen uit voorgaande studies twee gemeenschappelijke conclusies naar voren. De eerste is dat de seizoenbeweging van geboorten in westerse populaties sterk was in de pre-industriële periode, maar in de twintigste eeuw minder zichtbaar werd.¹⁵ De tweede conclusie luidt dat er in het westen twee onderscheiden patronen waren, een Amerikaans en een Europees. Het laagste punt in Amerikaanse geboorten was in april, waarna er een stijging volgde tot het najaar. Het Europese patroon is precies omgekeerd. Hier werden de meeste kinderen geboren in de eerste maanden van het jaar waarna er in de rest van het jaar een daling volgde.¹⁶

Tot zover de conclusies die door alle auteurs onderschreven worden. Wanneer het aankomt op de verklaring van de patronen verdwijnt de eensgezindheid. Er zijn twee groepen van variabelen: de socioculturele en de biologische. De biologische verklaringen voor seizoenbewegingen in geboorten, eigenlijk dus concepties, vallen uiteen in drie onderdelen. De meest voor de hand liggende verklaring wijst op de voedselvoorziening. Zeker in pre-industriële samenlevingen fluctueerde de voedselvoorraad gedurende het jaar. Onmiddellijk na de oogst was er ruim voldoende, maar in de aanloop naar de volgende oogst werd de spoeling dunner. Slechte voeding had aantoonbaar effect op de vrouwelijke vruchtbaarheid. Voor contemporaine Afrikaanse populaties is dat empirisch aangetoond: *A very important determinant of the female ovarian function is the energetic intake. Gestation and lactation place a heavy burden. Relatively modest changes in weight produce significant changes in*

15 Onder vele anderen: A. Régnier-Loilier, A. en E. Divinagracia, 'Changes in the seasonality of births in France from 1975 to the present', *Population (E)* 65 (2010) 145-185; D. Björnsson en G. Zoega, 'Seasonality of birth rates in agricultural Iceland', *Scandinavian Economic History Review* 65:3 (2017) 294-306; G. Doblhammer, J. Lee Rodgers en Roland Rau, 'Seasonality of birth in nineteenth- and twentieth century Austria', *Social Biology* 47 (2000) 201-217.

16 D. Lam en J. Miron, 'Global Patterns of Seasonal Variation in Human Fertility', *Annals of the New York Academy of Sciences* 709 (1994) 9-28; Doblhammer, 'Seasonality of birth in nineteenth- and twentieth century Austria'; K. Haandrikman en L. van Wissen, 'Effects of the fertility transition on birth seasonality in the Netherlands', *Journal of Biosocial Science* 40 (2008) 655-672.

the probability of conception. Logically, when ecological constraints on availability of food are of a seasonal nature, this can result in seasonality of births.¹⁷

En dan is er de invloed van temperatuur. Ook tegenwoordig is het nog zo dat hoe verder verwijderd van de evenaar en dus hoe minder warm, hoe eerder in het jaar we een piek van geboorten vinden.¹⁸ Ook hier geldt weer dat het eenvoudig is vast te stellen dat er een relatie tussen temperatuur en concepties is, maar dat de verklaring moeilijker is. Sommige auteurs wijzen op vermindering van de zaadkwaliteit bij mannen als gevolg van hitte en het onderdrukken van de ovulatie bij vrouwen.¹⁹ Anderen benadrukken het negatieve effect van zomerhitte op de coïtusfrequentie.²⁰ Het zal duidelijk zijn dat Nederlandse zomers niet te vergelijken zijn met de onderzochte regio's in het zuiden van de VS en Australië. Deze variabele negeren we dus verder, temeer daar de verschillen in dit opzicht tussen Limburg en de andere provincies te verwaarlozen waren.²¹

De andere set variabelen handelt over de invloeden van sociale en culturele omstandigheden. Weer zijn voor een onderzoek waarbij Limburg betrokken is, de religieuze bepalingen ter zake interessant. In een studie van Herteliu e.a. lezen we hoe sterk het effect was van het verbod op geslachtsverkeer tijdens de Advent en de Vasten in twintigste eeuws Roemenië.²² Dat de katholieke kerk echtelijk verkeer tijdens de genoemde periodes ontmoedigde is ook door anderen beschreven.²³ We weten verder dat ook in Nederland katholieken werden aangespoord om zich te onthouden van wereldlijke geneugten in de voorbereiding op Pasen en Kerstmis.

Tot slot zijn er de sociaaleconomische invloeden op geslachtsverkeer. De variatie in seizoenbeweging van geboorten tussen regio's in Finland verdween toen de

- 17 P. Ellison, C. Valeggia en D. Sherry, 'Human birth seasonality', in: Diane K. Brockman en Carel P. van Schaik (eds.), *Seasonality in primates: Studies of living and extinct human and non-human primates* (Cambridge 2005) 379-399.
- 18 D. Lam en J. Miron, 'The effects of temperature on human fertility', *Demography* 33 (1996) 291-305; N. Rojansky, A. Brezinski en J. Schenker, 'Seasonality in human-reproduction – an update', *Human Reproduction* 7 (1992) 735-745; M. Bobak en A. Gjonca, 'The seasonality of live birth is strongly influenced by socio-demographic factors', *Human Reproduction* 16 (2001) 1512-1517; F. Bronson, 'Seasonal variation in human reproduction: environmental factors', *The Quarterly Review of Biology* 70 (1995) 141-164; D. Seiver, 'Seasonality of Fertility: New Evidence', *Population and Environment* 10 (1989) 245-257.
- 19 Rojansky et al., 'Seasonality in human-reproduction'; Bronson, 'Seasonal variation'.
- 20 A. Parks, 'Environmental influences on human fertility', in: *Journal of Biosocial Science* (Suppl. 3 1971) 13-28; Bronson, 'Seasonal variation'; Ellison et al., 'Human birth seasonality'; W. James, 'Seasonal variation in human births', *Journal of Biosocial Science* 22 (1990) 113-119.
- 21 F. IJnsen, *De zomers in Nederland vanaf 1706 thermisch bekeken* (De Bilt 1976).
- 22 C. Herteliu, B. Ileanu, V. Bogdan en Ausloo, 'Effect of religious rules on time of conception in Romania from 1905 to 2001', *Human Reproduction* 30 (2015) 2202-2214.
- 23 M. Manfredini, 'Birth seasonality in present-day Italy, 1993-2005', *Human Ecology* 37 (2009) 227-234; D. Reher, D. en A. Gimeno, 'Marked from the onset: the season of birth and health during early life in Spain during the demographic transition', *Continuity and Change* 21 (2006) 107-129.

sociaaleconomische verschillen minder werden.²⁴ In Tsjechië bleken variabelen als leeftijd en opleidingsniveau een belangrijke voorspellende waarde te hebben voor de maanden waarin veel kinderen geboren werden.²⁵ Het best worden de invloeden samengevat in een Franse studie waarvan de conclusie luidde dat het verdwijnen van het seizoenritme in de twintigste eeuw logisch voortkomt uit het minder belangrijk worden van de seizoenen. Dat gebeurt, zo beweren de auteurs, wanneer religieuze regels niet langer gevolgd worden, voedselvoorziening niet meer fluctueert gedurende het jaar en het aandeel van de bevolking dat werkt in de landbouw daalt.²⁶ Of, in termen van het voorgaande, als er sprake is van secularisering, van voedselzekerheid en van een gelijke verdeling van de werklast over het jaar.

We buigen ons op basis van het voorgaande over de volgende vragen: zien we inderdaad dat de invloed van de seizoenen op concepties afneemt naarmate we van de negentiende naar de twintigste eeuw gaan? Is er een verband tussen de maanden waarin concepties plaatsvinden en de arbeidscyclus in de landbouw? Vinden we onder katholieken een terughoudendheid in seksueel verkeer tijdens de maanden van onthouding? En overkoepelend bij dit alles, verschilt Limburg op deze punten van de rest van het land?

De gegevens waarop het navolgende is gebaseerd, komen uit de *Historische Steekproef Nederlandse Bevolking (HSN)*. *Data van de Burgerlijke Release 2010.01*. Deze dataset bevat een steekproef uit de Nederlandse bevolking en is uitvoerig beschreven in een bijdrage van Mandemakers.²⁷ De geboorten waarover we hier kunnen rapporteren vonden plaats tussen 1850 en 1909. In totaal betreft het voor het hele land 170.213 gevallen en voor Limburg 6.369. Net als bij de analyse van de huwelijksmaanden is ook hier gecorrigeerd voor het aantal dagen van de maand. De daarop gebaseerde indices zijn zo berekend dat een waarde 100 voor een bepaalde maand aangeeft dat er exact het aantal geboorten plaatsvond dat verwacht mocht worden bij gelijke verdeling. Maanden met waarden boven de 100 kennen relatief veel geboorten en vice versa. De conceptiemaanden worden afgeleid van de geboortemaanden door negen maanden terug te rekenen.

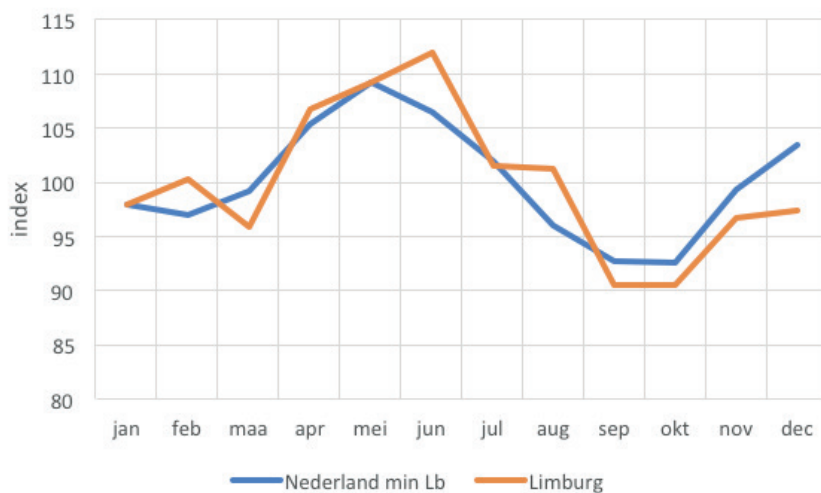
24 J. Fellman en A. Eriksson, 'Temporal and regional variations in the seasonality of births in Åland (Finland), 1653-1950', *Biodemography and Social Biology* 55 (2009) 103-112.

25 Bobak en Gjonca, 'The seasonality of live birth'.

26 Régnier-Loilier en Divinagracia, 'Changes in the seasonality of births in France'.

27 K. Mandemakers, 'The Netherlands. Historical Sample of the Netherlands', in: P. Kelly Hall, R. McCaa, G. Thorvaldsen (eds.), *Handbook of International Historical Microdata for Population Research* (Minneapolis 2000) 149-177.

Figuur 3. Conceptiemaanden Nederland en Limburg, 1850-1909

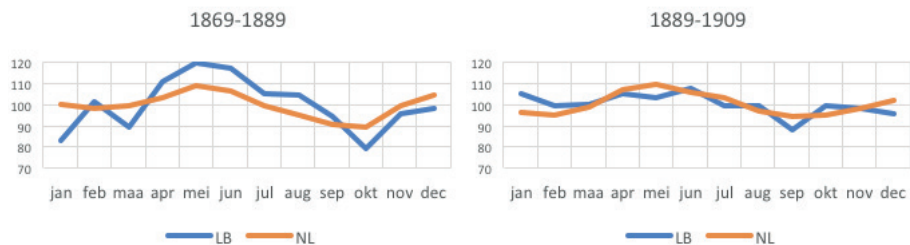

Bron: Historische Steekproef Nederland. Data van de Burgelijke Release 2010.01

Uit Figuur 3 kunnen we afleiden dat er weliswaar verschillen zijn tussen de gegevens voor Nederland en Limburg, maar dat dit verschillen zijn op details. De structurele vorm van de grafieken is gelijk, met hoge waarden in de periode mei-juni en lage waarden in september en oktober. Wat betreft de details zien we ook hier kleine verschuivingen. De piek in concepties viel in Limburg niet in mei, maar in juni en in de twee oogstmaanden was het aantal concepties nog lager dan voor het land als geheel.

Eerder wezen wij al op de in de literatuur genoemde daling van de seizoeninvloeden. Met name na 1900 zouden concepties gelijkmatiger over het jaar verdeeld zijn. Nu reiken onze data maar tot 1909. We hebben daarom om de historische ontwikkeling te meten de periode opgedeeld in twee qua aantallen concepties vergelijkbare perioden. Aangezien voor beide tijdvakken en voor elke maand daarbinnen voldoende gevallen meegenomen zijn, kunnen de geconstateerde verschillen niet toegeschreven worden aan te kleine aantallen. De conclusie naar aanleiding van de twee grafieken in Figuur 4 is daarom onontkoombaar. In de tweede periode zijn de maandelijkse schommelingen duidelijk afgenomen. Dat geldt vooral voor Limburg waar de standaarddeviatie daalde van 13 naar 5. De Nederlandse amplitudo begon al lager en eindigde nagenoeg gelijk, van 6 naar 5. Modernisering, of dat nu economisch of cultureel was, maakte Nederlandse paren minder gevoelig voor de invloed van de maanden.

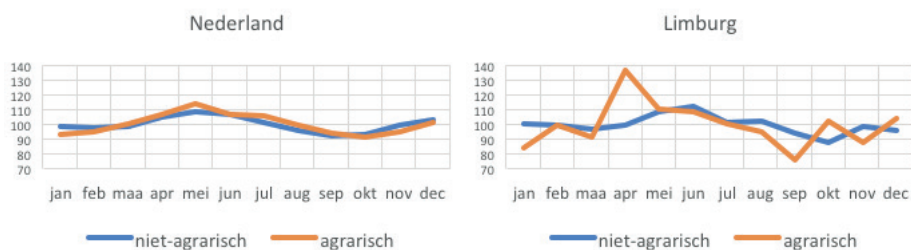
Figuur 4. Conceptiemaanden Nederland en Limburg, 1860-1889 en 1889-1909

Bron: zie figuur 3

In de hiervoor aangehaalde literatuur vonden we de overtuiging dat het met name de jaarlijkse arbeidscyclus was die bepaalde wanneer kinderen verwekt werden. In tijden van drukke werkzaamheden rond het zaaien en de oogst werd de energie anderszins aangewend. Of dit inderdaad zo was kunnen we nagaan door het conceptiegedrag van landbouwers te vergelijken met dat van mensen werkzaam in andere sectoren. We vergelijken weer Limburg met de rest van het land (Figuur 5) en komen dan tot de conclusie dat de invloed van werken in de landbouw voor Limburgse echtparen veel ingrijpender was. De conceptiepiek is voor Limburg zonneklaar in april en de minste concepties vinden plaats in de oogstmaand september. We herkennen zowel in de landelijke als de provinciale waarden weliswaar dezelfde structuur, maar de verschillen in Limburg tussen agrariërs en niet-agrariërs zijn beduidend groter. Zowel de piek in april als het dal in september springen eruit. Ook hier geldt weer dat de aantallen geboorten en dus concepties in Limburg voldoende groot zijn om de uitschieters niet daaraan te wijten.

Figuur 5. Conceptiemaanden Nederland en Limburg, vader agrarisch en niet-agrarisch

Bron: zie figuur 3

Het echtpaar Simais-Crijns en hun dochtertje Alexandrine, 1932. Beeldbank RHCL, fotocollectie GAM.

Tot slot buigen we ons over de invloed van het geloof. In de Vastenmaand maart verwekten Limburgse echtparen weinig kinderen, maar anders dan bij de huwelijken is er niet sprake van een absoluut laagterecord. In september en oktober waren de aantallen nog lager en ook december laat geen opvallend dieptepunt zien. Wanneer we dit vergelijken met de situatie bij de huwelijken treft het grote verschil. De onthouding in huwelijkssluitingen is onmiskenbaar, de onthouding in het echtelijke bed veel minder aantoonbaar. Daarvoor zijn twee mogelijke verklaringen aan te voeren. In de eerste plaats is daar het verschil in zichtbaarheid. Voor een huwelijk was de priester nodig en was de voltrekking voor iedereen zichtbaar. Dat heeft ertoe geleid dat op dit punt de buitenwereld de regels mee in de gaten hield. Deze controle was er om voor de hand liggende redenen niet bij een conceptie. Limburgse katholieken lijken dus braver naar buiten te zijn geweest dan binnen de eigen muren. Een tweede verklaring voor de kleinere schommelingen van seizoen-schommelingen in concepties is af te leiden uit de verschillen in eigen beslissingsruimte. Een huwelijk werd lang van tevoren gepland en dus koos het echtpaar of de omgeving bewust voor een bepaalde datum. Dat was zeker niet het geval bij concepties. Hier speelde het toeval een zo grote rol dat zelfs wanneer een echtpaar bewust voor een bepaalde maand koos, dit doel niet noodzakelijkwijs bereikt werd.

Hoe Nederlands waren Limburgers?

Het uitgangspunt van dit betoog was te achterhalen of Limburgers zich in het recente verleden gedroegen als waren zij Nederlanders. We kozen een weinig gebruikte meetmethode door te kijken naar de seizoenbewegingen van huwelijken en geboorten (=concepties). De conclusie uit het voorgaande is niet eenduidig. Wanneer men door zijn oogbaren kijkt naar de curves voor Nederland en Limburg, dan valt vooral de gelijkenis op. De grote lijnen van de seizoenbeweging in huwelijken en concepties komen overeen. Wat betreft de huwelijken vinden we de druk van de werkzaamheden in de landbouw terug in lage aantallen huwelijken in de oogsttijd en een top in het voorjaar tussen zaai- en oogsttijd. Opvallend is ook dat de invloeden die het kiezen van een trouwmaand bepalen structureel zijn en niet of nauwelijks minder worden, terwijl er op andere punten in de samenleving sprake is van grote veranderingen. Voor het hele land gold dat trouwen in maart en december niet de voorkeur had, maar voor het homogeen katholieke Limburg golden de regels van onthouding in Vasten en Advent heel nadrukkelijk. Die onthouding is nauwelijks zichtbaar in het patroon van de concepties. Alhoewel de regels in Limburg werden nageleefd in het openbaar, bij het huwelijk, vinden we

hier in de concepties geen sporen van. Overigens constateerden wij dat de verschillen tussen de maanden op dit punt aanzienlijk minder werden tegen het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw.

In grote lijnen lijken de Limburgers zich dus te hebben gedragen als hun landgenoten. Op een enkel punt is er sprake van verschillen. Limburgse paren trouwen het meest in april, terwijl landelijk gezien mei de topmaand was. Evenzo lijken de landelijke en Limburgse grafieklijnen van concepties sterk op elkaar, met een top in de maanden april tot juni. Ook hier echter een verschil. In Nederland werden de meeste kinderen verwekt in mei, maar in Limburg was dit juni.

Natuurlijk, bij zo'n eerste verkenning blijven er meer vragen dan er antwoorden gegeven zijn. Waarom verschilden de topmaanden, zowel in concepties als huwelijken tussen Nederland en Limburg? Waren er regionale verschillen binnen Limburg en zo ja, waren er regio's die meer leken op regio's elders in het land dan op andere regio's binnen de provinciegrenzen? Hoe verhouden de Limburgse cijfers zich trouwens met de omliggende Duitse en Belgische gebieden? Een vergelijking met alleen katholieken in andere provincies zou moeten leren of Limburgers vooral katholiek waren of vooral Limburgers. Alhoewel er dus nog veel te onderzoeken valt, luidt de voorlopige conclusie dat Limburgers op het onderzochte demografisch terrein Nederlanders waren. Dat dit menigeen zal verbazen zegt, zoals zo vaak, meer over de sterkte van stereotyperingen dan over de werkelijkheid.